

Петар Новаковић, студент теологије:

МОНОТЕЛИТСТВО И ШЕСТИ ВАСЕЉЕНСКИ САБОР

Хришћанска Црква је у својој историји доживљавала многе потресе, било од људи који верују у Христа, било од Његових противника, то јест гонилаца Цркве. Многи тежи потреси у Цркви долазили су и од самих људи Цркве, који су изазивали расцепе у самој Цркви неправилним тумачењем богочовечанске личности и учења самога оснивача Цркве Господа Исуса Христа. Противници пак Цркве убијали су Хришћане, али земљиште обливано њиховом крвљу постајало је погодније за ширење вере и Цркве Христове, јер је крв убијених хришћана била као семе за нове хришћане (Тертулијан).

Покушаји да се објасни богочовечанска личност Господа Исуса Христа на чисто човечански начин и ограниченим људским разумом, изазивали су многе заблуде, које су се постепено формирале у јереси. Једна од таквих јереси је и Монотелитство, које је довело до сазива и одржавања Шестог Васељенског Сабора.

Монотелитство је било природна последица Монофизитске јереси, која се у свом историјском процесу и „дијалогу” са Православљем развила у монотелитизам. Мада је Монофизитска јерес била осуђена на IV Васељенском Сабору 451. године, када је изражена и дефинисана вера Цркве овако: поштујемо и исповедамо Господа Исуса Христа „савршеног по Божанству и савршеног по човечанству”, ипак се тиме није стало на крај овој јереси. Она је остала још у животу у Јерменији, Сирији, Етиопији и Египту.¹ Монофизитство је створило много неприлика Византији, те ће због тога и сама државна власт у Византији предузети извесне мере да створи мир у Цркви и самим тим у држави. Особито велико старање за измирење монофизита са православнима чињено је за време цара Ираклија (610—641. г.).² Наиме, у то време и само царство било је у тешком положају, а монофизити су управо покушавали да се одвоје од Ви-

¹ Види В. В. Болотов, Лекции по истории древней Церкви, т. IV, Петроград 1918, стр. 325—384.

² Интересовање је било и за време Ираклијевих претходника. Тако за време цара Зенона (475—491. г.) издан је „Енотикон”, кога је највероватније саставио Цариградски патријарх Акакије, те је касније њему и приписивана кривица за исти, а не цару Зенону.

зантије. Тако, зна се да су Јермени потпомагали освајању сопствених територија од стране Персије. Зато је византијски самодржац настојао да створи црквено јединство, да би тако ове монофизитске покрајине (Египат, Јерменију и остале) везао чвршће за Византију. У ту сврху тражен је неки компромис између монофизита и православних, дакле између противника и присталица Халкидонског сабора. Тада (око 600. године) у Египту се појавило и једно ново учење у вези богочовечанске личности Христове.³ То учење је заступало да у Господу Христу постоје две природе, али само једно деловање, једна енергија (*μία ἐνέργεια*), па је то сматрано као могући компромис између православних и монофизита.

О томе како се појавило Монотелитство постоје две верзије.⁴ По првој верзији, коју је оставио иза себе Цариградски патријарх Сергије, Монотелитство се појавило случајно без кривице Цариградске Цркве. По тој верзији, приликом вођења рата између Персије и Византије персијски цар Хозроје хтео је казнити Ираклија због убиства Маврикија. Цар Ираклије се нашао у персијском граду Теодосипољу (или Карињу) 622. године са својом војском, и ту се сусрео са неким Павлом монофизитом, са којим је почео разговор о вери. Цар је био богословски образован те је лако побијао монофизитско учење, по коме, као што је познато, у Христу постоји само једна природа. Ираклије је доказивао да је Ипостас Логоса, која је пре оваплоћења била проста, сада у оваплоћењу постала сложена (*σύνθετος*) и то сложена из двеју савршених природа, Божанства и човечанства. Међутим, он је том приликом тврдио да је у Богочовеку само једна енергија. Тако је, по Сергију, та случајна беседа између цара и Павла дала повода појави моноенергетске и монотелитске јереси.

По другој верзији, која је изнесена у делу Св. Максима Исповедника „Разговор са Пиром”,⁵ кривац за ову јерес је сам Цариградски патријарх Сергије. По овом спису, који описује дискусију између Цариградског патријарха Пира и Св. Максима Исповедника, Пир је изјавио да је мир у Цркви нарушен од стране Софронија Јерусалимског. На то је Св. Максим приметио: „Како је мир нарушен у оним покрајинама где није крочила нога Софронијева? Где је био Софроније када је патријарх Сергије писао Теодору Фаранском и када му је износио учење о једном дејству и једној вољи? Где је био Софроније када се Сергије обратио Павлу, или када је писао Григорију Арсу и замолио га да му прикупи она места из Светих Отаца која говоре о једном дејству, изјављујући при томе да на основу тих места мисли да успостави јединство између Цркве и монофизитства?” Из овога, дакле, списка Св. Максима може се схватити да је творац моноенергетске и монотелитске јереси уствари Сергије Цариград-

³ Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1969, стр. 124.

⁴ В. В. Болотов, *нав. дело*, стр. 447—8.

⁵ Р. Г. 91, 288—353.

ски.⁵ Из овог списка Св. Максима сазнајемо и то да се Сергије дао на посао да придобије присталице са којима ће заједно покушати измирење са монофизитима. Из списка још сазнајемо да је једно писмо, које је Сергије упутио Григорију Арсу, дошло у руке патријарху Александријском Јовану Милостивом, који се због тога спремао да опомене Сергија, али је изненада умро (12. новембра 619. г.) те није успео да то учини.

Свакако је за историчара Цркве овог периода значајно и упознавање самог карактера патријарха Сергија. Каже се за њега да је био врло тврдог карактера и у његовој личности цар Ираклије је имао доброг сарадника, који није скоро ништа одбијао да учини. Био је спреман да жртвује и црквене каноне само да би угодио цару. Његови недостатци најбоље се виде у случају другог брака Ираклијевог. Цар је хтео да узме за жену Марту, која је била из његовог рода, што је било недозвољиво по канонама. Патријарх је с почетка одбијао, али на речи Ираклијеве „до сада си радио као патријарх, а сада поступи као друг и испуни ми вољу“, Сергије је дао своју дозволу за тај брак. Тако је Сергије пристао и на унију са монофизитима. Ово и због тога што је његово порекло било источно-сиријско. Затим, он је био добар политичар, али није био богослов. Био је доста начитан, али је махом све тумачио буквално. Тако, мислио је он, ако код Светих Отаца не стоји дословно да у Христу постоје две енергије, онда то даје за право да се каже да постоји једна енергија. То се види и из сукоба Сергијевог са Киrom (најпре митрополитом града Фазиса у Персији, сигурно већ 626. године, а од 631. г. он је патријарх Александријски). Кир му је рекао да из речи *Томоса* папе Лава Великог »agit utraque forma quod proprium est« може се наслутити и видети да у Христу, пошто постоје две природе, постоје и два дејства. Сергије му је на то одговорио да он исувише слободно закључује.

После 622. године почели су први покушаји на склапању уније између монофизита и православних. Први је покушај био са Јерменима, али је против уније тамо иступио већ споменути Павле,⁷ због чега је цар против њега издао указ. Године 626. цар Ираклије био је у Лазики, где је ступио у преговоре са митрополитом Фазиским

⁵ По В. В. Болотову (нав. дело, стр. 447—8) званична је прва теорија, а не ова из Максимовог „Разговора са Пиром“. *Острогорски* (нав. дело, стр. 124) износи да је Сергије био вођа моноенергетске науке и да му је цар Ираклије пришао пошто је при походима на Исток водио преговоре са тамошњим локалним свештенством о измирењу. Сергије је касније ублажио своје првобитно учење: оставио је по страни питање о енергијама и учио је да Христос и поред своје две природе има само једну божанску вољу. Исто тврди и *Хрисостомос Пападопулос* (Историја Јерусалимске Цркве, Јерусалим 1910, стр. 246, на грчком), који каже: „Чини се да је Цариградски патријарх Сергије (610—638) формулисао идеју да „Богочовек, који је састављен из две природе, све је чинио богочовечански, имајући једну вољу и једну енергију“. Слично и остали историчари сматрају Сергија за зачетника јереси.

⁷ То је исти онај Павле са којим је Ираклије водио разговоре о вери у Теодосијпољу. Његово име сусреће се у изворима само код Максима Исповедника и патријарха Сергија. По Болотову он је био епископ Едески или назначен за ту катедру, док В. Рајт (Краткий очерк истории сирийской литературы, 1902) примећује да је Павле вероватно био игуман Кен-Нешпрског манастира и да се само у рукописима назива епископом Едески.

Киром износећи учење о једној енергији. Кир није лако прихватио ово учење и тврдио је да на основу *Томоса* папе Лава и на основу Халкидонског Сабора у Христу треба да постоје две енергије. Цар, да би убедио Кира, упућује га на патријарха Сергија да му он објасни исправност учења о једној енергији. Сергије му на то пише да учење о једној или две енергије још није решавао неки васељенски сабор, а на основу пак Отаца Цркве Кирила Александријског и Мине Цариградског види се да је ипак реч о једној енергији у Христу. На основу споменутих речи из *Томоса* папе Лава не може се закључити да постоје две енергије, јер је Томос писан против монофизита (дакле о две природе), а такође нико од Отаца не говори да у Христу постоје две енергије. Тако је Кир овим био побеђен, но вероватно је он пристао на моноенергитизам и због царевог обећања да ће га учинити Александријским патријархом.

Ираклије је успео да склопи унију са монофизитима Јерменима, али нам није тачно познато када је то било. По једнима, то је било 622. године, по другима пак 629. или 632. или чак 633. године.⁸ То је било на Каринском сабору, и том приликом осуђена су сва до тада позната јеретичка учења и на њих је бачена анатема (међу њима, наравно, било је и Несторијанство), али Халкидонски Васељенски Сабор наравно није осуђен. Године 630. склапа се унија са Сиријским јаковитима, а затим 632. г. и са Александријским монофизитима. Ова александријска унија заслужује овде посебну пажњу.

Тада је патријарх у Александрији већ био постао Кир, дотадашњи митрополит Фазински, који је у Александрију дошао вероватно по жељи Ираклија и Сергија. Кирова преговори са монофизитима у Александрији завршени су 3. јуна 632. године и том приликом издан је и један заједнички акт у виду девет анатематизама. Текст је састављен тако вешто да је он добро дошао монофизитима, јер је из његове формулације избијало прикривено монофизитство. У 3. анатематизму стоји: „Ко не исповеда да једноме и истоме Господу нашем Исусу Христу, истинитом Богу, припадају и чудеса и страдања, да буде анатема“. Свакако, Црква признаје да „једноме и истоме“ припадају чудеса и страдања, али је питање у каквом се смислу појављује овде израз „једноме и истоме“. Јер, православни признају да страдања припадју Христу по човечанству, а чуда по Божанству, према томе „једноме и истоме“ по Ипостаси, а не по природи. Јер је Христос састављен из две природе, из Божанства и човечанства, и распознајемо Га у двема природама (ἐν δύο φύσεσιν), у Божанској и човечанској. Тако, као што ми, кад говоримо да је Он од две при-

⁸ По В. Болотову (К истории императора Ираклия, чланак у „Византийский Временник“, XIV, стр. 89) овај Карински сабор вероватно је одржан 629. г. С. J. Hefele (у делу *Concilien-geschichte*) опредељује се за 622. г. На основу пак дела »*Naratio de rebus Armeniacis*« од непознатог писца (издано 1648. г.) сабор треба да је одржан 23-е године Ираклијеве владе, а то је између 5. октобра 632. и 4. октобра 633. г. Такође и на основу података Sthefanosa Orbéliana да је сабор одржан треће године од Јездриног ступања на катедру, сабор би требао бити 633. г. Овај датум прихвата и Dr. Aršak Ter-Mikelian (*Die Armenische Kirche in ihren Beziehungen zur byzantinische vom IV bis zum XIII Jahrhundert*, Leipzig 1892), док W. Smith и H. Wance (*A Dictionary of Christian Biography, Literature, Sects and Doctrines*, London 1877) опредељује се за 632. годину.

роде, мислимо да је од Божанства и човештва, тако и када говоримо да је Он у две природе, ми тиме означавамо да је Он природно и у Божанству и у човештву. После сједињења Он није одвојен ни од једне природе из којих се састоји, него је у њима, из њих је увек, и постоји и распознаје се у њима. Христом дакле називамо не две природе, него од двеју природа једну сложену Ипостас.⁹ Међутим, овај 3. анатематизам могао се тумачити са монофизитског гледишта тако да оно „једноме и истоме“ може значити по природи, а не по Ипостаси.

Тако исто су и остали анатематизми овога александријског споразума вешто састављени, да могу удовољити обома странама. На пример, у 6. анатематизму стоји: „Ко не исповеда од две природе једнога, једну природу Бога Логоса оваплоћену, једну сложену Ипостас, да буде анатема“. Из овога се види да је покушано да се каже много, али није речено ништа прецизно, јер Христа „од две природе једнога, једну сложену Ипостас“, исповедају и православни и монофизити. Кад се каже да је Христос оваплоћен „од две природе“ то је тачно, али треба додати и „у две природе“, јер тиме се наглашава да Он и после оваплоћења увек има две природе, а то је овде изостављено. Јер, како вели Св. Иларије, Христос као Син Божји јесте и истинити Син човечији; нити је Он мање човек што је рођен од Бога, нити је мање Бог зато што је човек рођен од Бога. Исти Христос је Син Човечији, који је такође и Син Божји, јер је сав Син Човечији, сав Син Божји... Као што Логос поставши тело, није могао напустити природу свога Извора, тако и због порекла своје природе Он није могао не остати Логос”.¹⁰ Тако, дакле, питање је да ли се ишта стварно постигло једним оваквим компромисним текстом. Кир пише да цео Египат и Александрија ликују због ступања многих у општење са Црквом. Али и монофизити су ликовали, јер су у овоме видели посрамљење Халкидонског сабора. Говорили су: „Ми нисмо пришли Халкидонском сабору, него је Халкидонски сабор пришао нама“. Православни су ово сједињење и ову формулацију називали „водом обојена“ (ὁδρωαφής),¹¹ јер је све било бледо и разводњено. Иако је склопљено измирење, народне масе остале су углавном монофизитске као што су и биле.

У то време, у Александрији се налазио монах Софроније из Јерусалима. Он је молио патријарха Кира да из акта сједињења избрише израз „једна енергија“, јер то није у сагласности са православним учењем. Но Кир, као што је раније њега послао Ираклије Сергију на разговор, тако и он сада шаље Софронија Сергију да разговарају о једној енергији. Софроније је дошао пред Сергија и разуберавао га, али ништа није успео. Сергије је прво молио Софронија да не нарушава мир у Цркви, но када је Софроније остао упоран, Сергије му је тражио да он нађе места из Светих Отаца која говоре о двема енергијама у Христу и да му на тај начин докаже. Али Софроније није про-

⁹ Протосинђел *Др Јустин Поповић*, *Догматика Православне Цркве*, књ. II, Београд 1935, стр. 157.

¹⁰ *Св. Иларије*, *De Trinitate*, lib. X, 21—23. 26. PL 10, 359 AB; 360 AB; 361 A; 366 B. Цит. код *Ј. Поповића*, *Догматика...* II, 132—133.

¹¹ *В. Болотов*, *Лекции...* стр. 459.

нашао таква места, па му зато Сергије настоји да објасни да се акта сједињења не изјашњавају ни о једној ни о двома енергијама у Христу, те зато не треба нарушавати овај постигнути мир у Цркви. Софроније изгледа као да се примирео, но његов скори избор за патријарха Јерусалимског 634. године мења ситуацију. Сам избор Софронијев много је узбудио Сергија. Познато је да сваки новоизабрани епископ при устоличењу на своју катедру шаље своју окружну посланицу свима епископима са исповедањем своје вере, па је тако урадио и патријарх Софроније. Сергије се препао, јер је предпостављао шта ће Софроније написати, па се бојао ако та посланица стигне на Запад да може изазвати многе непријатности. Да би предухватио Софронија и придобио за себе папу Хонорија, Сергије шаље Хонорију своје посланство и у писму Хонорију износи догађаје на Итоку који су се збили последњих година. Пишћући Хонорију о спорном питању око једне енергије у Христу, Сергије пише: „Сагласно са учењем свих Васељенских Сабора један и исти Господ Исус Христос чини сва своја дејства. Следствено томе, немогуће је расуђивати ни о једној ни о две енергије. С друге стране, израз „две енергије“ многе саблажњава“. На крају овог писма Сергије моли Хонорија да изложи своје мишљење.¹²

У овом Сергијевом писму дошао је до изражаја његов таленат и способност за дипломатију. Он се врло добро снашао и додворио папи. Он вели како је увек желео да се обраћа Римској Цркви кад је у питању нешто важно и да од ње тражи савет. Та је, наравно, било лепо за уши Хоноријеве и, како кажу неки западни историчари, то ласкање је и навело Хонорија да се сагласи са Сергијем. Иако је Хонорије био, како се тада говорило у Риму, *„Sagit animo, vigens consilio, doctrina clarus dulcedine et humilitate pollens“* (расуђујући ум, силан саветник, у учењу јасан, сладошћу и смирењем изобилан), то му није помогло да не погреши и падне у монетелитску јерес, те тако касније подпадне под анатему VI Васељенског Сабора. Ево како је до тога дошло.

Хонорије у свом одговору Сергију пише да је спор о једној или две енергије спор школованих; он вели да Христос делује многообразно, али да има једну вољу. По њему, Христос је имао ипостасно јединство Божанства и човечанства, дакле и — једну вољу. Папа је очигледно пао у заблуду: он је писао да је православно и учење о једној и учење о две воље. Како примећује историчар Карташев, све до овога момента моноенергетизам је претходио монотелитизму, а ево сада папе Хонорије први формулише ту јерес о једној вољи.¹³ Иако је личност папе Хонорија свакако занимљива, ми се овде нећемо дуже задржавати на њему. Рећи ћемо само толико да су многи римокатолички историчари покушали да га бране због пада у јерес, док су други римокатолици признали стварност његовог пада. Но нема никакве сумње да је анатема Шестог Васељенског Сабора пала на Хонорија не по некој забуну, него зато што је он заиста био јеретик.

¹² В. Болотов, нав. дело, стр. 463.

¹³ А. В. Карташев, Вселенские Соборы, Париж 1963, стр. 594.

Међутим, у то време већ се појавила Софронијева *Окружна посланица*, у којој Свети Софроније устаје против јереси и излаже православно учење.¹⁴ Софроније насловљује своју Посланицу: „Најсветијем и најблаженијем брату и саслужитељу Сергију, архиепископу и патријарху Цариграда, Софроније, недостојни служитељ Светог Града Христа Бога нашег“. Он даље пише како га сада узнемирише нова јеретичка учења и због тога излаже православно учење. „Верујем исто тако као што сам испочетка веровао“, вели Св. Софроније, и исповеда своје веровање у Свету Тројицу, а затим исповеда учење о Господу Христу. „Он је био и Бог и човек“ те је због тога имао и две енергије и две воље. Јер све што је својствено и једној и другој природи Он је то имао по природи; према томе има божанску вољу и дејство и човечанску вољу и дејство. Ова *Окружна посланица* Св. Софронија Јерусалимског представља значајан догматски документ Православља.

У то време на Јерусалим нападају Арапи и Св. Софроније, предвиђајући свој скори крај, дело борбе за Православље предаје Стефану Дорејском, кога је и послао у Рим са својом Посланицом. Том приликом, по сведочанству самог овог Стефана, Софроније му је рекао: „Знај да ћеш ти дати одговор Распетоме на овоме месту кад Он дође у слави да суди живима и мртвима, да ли си се постарао да отклониш опасност од Његове свете вере. Учини ти оно што ја не могу због надирања Сарацена; обићи ако је потребно и целу васељену и старај се да преко свих препрека стигнеш у Рим, да би тамо пред побожним мужевима открио по правди све што се дешава код нас. Не престани да их умољаваш све док они не устану да се боре против Њавоље вере и не оповргну ово новонастало учење“. Свети Софроније је доживео пад Јерусалима у руке иновераца, а затим је ускоро и умро 638. године.

У Цариграду се у то време долази на мисао да се изда царски указ о вери под називом „*Εκθесις πίστεως*“ (Изложење вере). Указ је био у форми симбола вере, и у њему се забрањују подједнако оба два израза (тј. и о једној и о две енергије), а предлаже се формула „једна воља“. Христолошки део текста „*Εκθесиса*“ написао је патријарх Сергије,¹⁵ и он је још дочекао обнародовање тог указа, па је затим убрзо умро (638. г.). Нешто пре њега умро је и папа Хонорије (12. октобра 638. г.). Наследник Сергијев постао је Пир, који је одмах прихватио Ектесис и то прихватање је потврдио на свом сабору јануара 639. године, тражећи такође да то прихвате и потпишу и сви епископи. Александријски патријарх Кир такође је одмах прихватио Ектесис и хвали га као најмудрији потез који је цар Ираклије учинио. У Риму пак сада се променуло стање. После Хонорија на папску столицу дошао је папа Северин. Он бива признат од Цариграда за епископа Римског 26. маја 640. године, и од њега цар Ираклије и патријарх Пир траже да призна Ектесис. Међутим,

¹⁴ *Mansi*, XI, 541—609. PG 87/III, 3147—3200. *J. Кармирис*, Та Догматика ке Символика мнима тис Ортодоксу Католикис Екклисиас (на грчком), Атина 1960, т. I, стр. 203—219.

¹⁵ *А. А. Васильев*, Историја Византијске империје 324—1453, грчки превод, Атина 1954, т. I, стр. 276.

на сабору у Риму папа се успротиви да прими Ектесис и предложи на сабору да се сви истога одрекну. Али већ 9. августа исте године Северин умире, а наследи га папа Јован IV (25. октобра 640. г). Јован IV сазове сабор у Риму 641. г. и на њему осуди Ектесис. У исто време састао се и сабор у Орлеану у Галији, који такође осуди монотелитску јерес и једног тамошњег проповедника њеног.

Цар Ираклије, који је доживео доста жалости због пораза на Истоку (Арабљани су му заузели Дамаск, па Јерусалим 638. г. и још многе градове), био је ожалостан и овим одбацивањем Ектесиса на Западу. Он зато пише папи Јовану IV и у писму изјављује да Ектесис није његово дело већ патријарха Сергија, који га је и написао па само њега приволео да га потпише. Тако се и Ираклије одрекао Ектесиса пре но што је умро 11. фебруара 641. године.

По смрти Ираклијевој на двору у Цариграду настали су неређи. Ираклије је био одредио за наследнике двојицу синова: Константина (од прве жене) и Ираклиона (од Марте). Иако је Константин III имао 28 а Ираклијан 15 година они су требали да владају као равноправни цареви. Цариграђани су поздравили оба цара, али нису хтели ни да чују за било какво Мартино учешће у царској власти. Али Константин III живео је само још 103 дана и умро (вероватно од туберкулозе),¹⁶ па је народ сматрао да је отрован од стране Марте.¹⁷ На престолу сада остаје сам Ираклион.¹⁸ Тада се дешава промена и на патријаршијском престолу те на место Пира за патријарха долази Павле. Ускоро се, међутим, народ побуни против Ираклиона и после 6 месеци њега Сенат збацује са престола и доводи на престо Констанса II, унука Ираклијевог. Млади цар продужио је свим силама да подржава политику свога деде, те тако Монотелитство и за његово време има пуну подршку државне власти.

Наследник папе Јована IV, папа Теодор, тражио је од патријарха Цариградског Павла да осуди Ектесис, но како је Павле јасно показивао своје убеђење у монотелитизму, папа Теодор је прекинуо општење са њим. У ово време пада и делатност новог борца за Православље против Монотелитизма, Светог Максима Исповедника. Већ под његовим утицајем састаје се 643. године сабор источних епископа на Кипру и осуђује монотелитску јерес; сабор том приликом изјављује своје једномислије са папом. Максим Исповедник постаје ускоро централна личност у великој борби Цркве за православно исповедање вере о два вољама у Господу Христу. Зато живот и делатност овог великог богослова, исповедника и мученика за веру заслужује овде посебну пажњу.

Свети Максим Исповедник рођен је у Цариграду 580. године,¹⁹ где је добио и високо образовање. Цар Ираклије га је узео за свог првог саветника при царском Сенату.²⁰ Максим, међутим, убрзо да-

¹⁶ Г. Острогорски, нав. дело, стр. 128.

¹⁷ В. Болотов, нав. дело, стр. 478.

¹⁸ Неки историчари уместо имена Ираклион употребљавају Ираклије II, али је прво име верније грчком.

¹⁹ П. Христу, у „Религиозно-етичкој Енциклопедији“ (на грчком), Атина 1966, том VIII, с. 614.

²⁰ PG 90, 72.

је оставку на цареву службу и ускоро се повлачи у манастир Филиппик у Хрисопољу (данас насеље Скутари на малоазијској страни Босфора). После је прешао у манастир Св. Великомученика Георгија у Кизику, у Хелеспонту. Тамо је био све до 626. године, када је са осталом братијом био принуђен да се пресели, јер су Персијанци и Авари нагло надирали у те крајеве. Са њим је пошао и његов ученик Анастасије, и он ће га од тада верно пратити све до краја земаљског живота. Преко Кипра и Крита они одлазе у Африку, због тога што су, како каже његов биограф, и цар Ираклије и патријарх Сергије били пали у јерес.²¹ У Африци, посебно у Картагини Св. Максим се сreo са Св. Софронијем Јерусалимским, тада игуманом тамошњег манастира, који је већ био почео борбу против моноенергетске и монотелитске јереси. По смрти Софронијевој (638. г.), Максим ће остати главни стуб Православља и главни борац против Монотелитства.

Патријарх Цариградски Пир, после споменуте промене на царском престолу, бојећи се народног гнева (јер је народ сматрао да је и он учествовао у тровању Константина III), бежи 641. године из Цариграда у Северну Африку. Дошавши тамо он поче проповедати монотелитску јерес, али у лицу преподобног Максима нађе одлучног противника. Око њихове препирке о вери буде сазван сабор Афричких епископа (по жељи и управника Картагине Григорија, 645. године), на којем Св. Максим у дискусији победи Пира и докаже правилност православног учења о двама вољама у Господу Христу. Максим је том приликом говорио: „Не треба ни од једне природе одузимати оно што Христа по природи чини савршеним, нити рећи да Он има само Божанску или само човечанску вољу и дејство. Ради нашег спасења Он нити је оштетио, нити је изменио, нити уништио ништа од онога што Га чини апсолутно најсавршенијим Логосом. Христос је потпуно и савршено у Себи и Собом сачувао, по свему и у свему, оно што сачињава и Божанску и човечанску природу (осим само греха). Отуда је по природи и вољеван и делатан један и исти и једини Господ и Бог наш, по обема својим природама, из којих је и у којима јесте”.²² Такође: „Две природне воље, два природна дејства једнога и истог Христа Бога, сједињена су несливено и недељиво као и две природе Његове, Божанска и човечанска”.²³ После овога дијалога Пир се покајао и прихватио православно учење Св. Максима да у Христу Богу постоје две природе и две воље, два хтења и два деловања, али у једном недељивом Лицу или Ипостаси. Пир је из Картагине затим отишао у Рим и ступио у општење са папом Теодором I, пошто је претходно анатемисао своје заблуде.

У Африци је тада оживела црквена делатност и сазвано је више помесних сабора (у Нумидији, Базацењи, Мавританији и Картагини) на којима је осуђено ново јеретичко учење.²⁴ Из Рима пак, где је стигао новообращени бивши патријарх Пир, папа Теодор пи-

²¹ PG 90, 73 и даље.

²² PG 90, 300.

²³ PG 90, 131.

²⁴ Mansi X, 608.

ше у Цариград патријарху Павлу и заступа мишљење да је законити патријарх Пир, који је морао напустити свој престо само због политичких разлога, а иначе је и невин и православан. Када су у Цариграду чули да је Пир анатемисао монотелитизам, то је изазвало не малу сензацију. Нажалост, колебљиви Пир није дуго остао православан. Године 647. долази у Равену царски достојанственик Олимпије, који успева да Пира врати у монотелитску јерес и Пир одлази у Цариград. Када је за то чуо папа Теодор у Риму, он сазове сабор на којем осуди и анатемисе Пира, а осуда његова буде потписана светом крвљу из евхаристијске чаше.

Борба између православних и монотелита убрзо је добила и озбиљни политички израз. Картагенски егзарх Григорије прогласио се за цара и у томе наишао на потпору не само код северноафричког становништва већ и код суседних маварских племена. Истина, ова опасност је брзо прошла и то захваљујући Арабљанима, јер су они, учврстивши своју власт у Египту, предузели напад на северноафрички егзархат. У борбама са њима погинуо је и сам узурпатор Григорије. Арабљани, пошто су опљачкали узурпаторову резиденцију Суфетуну и добили данак, убрзо су се повукли, али све ово што се одиграло значило је једну озбиљну опомену, тим пре што је све то наишло на јак одјек у Риму. Да би нашао неки излаз из ове ситуације цар Константин II издаје један указ под именом „ Τύπος τῆς πίστεως” (Образац вере) 648. године.²⁵ Типос је имао карактер едикта.²⁶ У њему цар изјављује шта се све дешава у Цркви: једни признају једну вољу у Христу, тврдећи да један и исти Христос свршава и божанска и човечанска дејства, док други у Њему признају две воље и два дејства, па да би завладао мир и у Цркви и у царству он мисли да је потребно да се одржи status quo и због тога забрањује било какву расправу о једној или о две воље у Христу. Типосом је такође било наређено да се ранији Ектесис уклони из нартекса цркве Свете Софије. Међутим, Типос ништа није решио, јер је уствари заобилазио главно питање, те се тако после 170 година поново дошло на ону мртву тачку у односима православних и монофизита као што је било после објављивања Зеноновог Енотикона (482. године). Као и тада Енотикон, тако се и сада Типос показао као неподесна основа за измирење, јер није могао задовољити ни убеђене присталице Православља ни такође присталице Монотелитства.

Пре изласка Типоса умро је папа Теодор у Риму, а на његово место изабран је (5. јула 649. г.) папа Мартин и, не тражећи сагласност царског егзарха, ступио је на Римски престо. Исте те 649. године он сазива сабор у Риму, који и буде одржан у Латерану од 5. до 31 октобра. На сабору је учествовало 105 епископа и сабор је био потпуно под грчким утицајем, ослањајући се на узоре византијских васељенских сабора.²⁷ Присутни су били већином западни епископи, а од источних је био само Стефан Дорејски. Главна личност

²⁵ Код В. Болотова (нав. дело, стр. 482) и А. Карташева (нав. дело, стр. 618) цар издаје Типос по савету и наговору Цариградског патријарха Павла.

²⁶ Mansi X, 1029—1032.

²⁷ Cf. E. Casper, Die Lateransynode von 648, Zeitschr. f. Kirchengesch. 51 (1932) 75—137.

сабора несумњиво је био Св. Максим Исповедник.²⁸ Сабор је отворио папа Мартин и изложио је догађаје који су се десили у Цариграду. На другој седници сабора Стефан Дорејски је молио папу да устане у заштиту Православља које је бранио Софроније Јерусалимски. На трећој седници разматран је случај патријарха Сергија, Кира и Павла, а на четвртој је разматрано учење Теодора Фаранског. Посебно важна седница била је пета на којој је формулисано догматско учење. У двадесет саборских канона изложено је анатемисање монотелитског учења и његових вођа. Ипак, одлуке овог сабора многи нису прихватили, па чак ни Павле Солунски, који је већ по традицији био *vicarius sedis apostolicae*. Он је одбио да потпише одлуке Латеранског сабора и изложио је своје учење које је било монотелитско, због чега је био искључен из Цркве од стране папе Мартина и анатемисан.

Споменули смо већ да је главна личност и душа овог сабора у Риму био Св. Максим Исповедник, те је отуда и разумљив грчки утицај на овом сабору. Максим је био главни саветник папе Мартина и главна богословска снага на сабору, и највероватније је он и написао богословско исповедање тога сабора.²⁹ На сабору у Латерану осуђени су и Ектесис и Типос, али кривица за те верске едикте није бичена на царску власт (из разумљивих политичких разлога), него на патријархе Сергија и Павла.

На царском пак двору у Цариграду решено је да се уништи свака опозиција против Типоса. Равенски егзарх Олимпије добио је наређење да ухапси папу Мартина и да све епископе натера да прихвате Типос. Олимпије је међутим искористио опозицију и покушао да отцепи Италију од Византије. Иако изгледа да Цариград није ништа предузео против узурпатора Олимпија, који је са војском кренуо на Сицилију, ипак се ова побуна брзо завршила са узурпаторовом смрћу. Тада у Рим долази нови царски посланик Теодор Калиопа са заповешћу да ухапси папу Мартина V под оптужбом да шире са Сараценима, наговарајући их да устану против грчкоримског царства и позивајући их да зарате са његовим царем. Царски намесник је тврдио да је папа крив за све, и додавао је још да је постављен неканонски и незаконито (*irregulariter et sine lege*), као и оптужбу да неправилно учи о Пресветој Богородици. Ноћу 19. јуна 653. године папа Мартин био је изведен из Рима и послан у Цариград, где је стигао 17. септембра исте године. После 93 дана, 20. децембра 653. г. изведен је на суд са главном оптужбом да је радио против државе. Папа је хтео да расправља о суштини спора, због чега је и био ухапшен, али му није било допуштено да говори о Типосу, него су му постављали питања зашто није наговарао Олимпија да одустане од своје узурпаторске замисли. Папа је на то одговорио: „Ви у Цариграду нисте могли зауставити Валентина, па како сам ја могао зауставити Олимпија у кога је била војска и оружје”. На крају суђења, Свети Мартин послан је у изгнанство (26. марта 655. г.) на Херсон, где је убрзо и умро 16. септембра 655. године.

²⁸ П. Христу, тамо, стр. 616.

²⁹ Архим. Др Јустин Поповић, Житија Светих за месец јануар, Београд 1972, стр. 656.

Исте те 655. године ухваћен је у Риму и Св. Максим Исповедник са својим учеником Анастасијем, и окован доведен је у Цариград. Као и папи Мартину пре њега, и њему је сада стављано на душу да је пријатељ Сарацена а да им је предно велику градове и покрајине грчкоримског царства: Александрију, Пентапољ и Египат. На то је Св. Максим одговорио: „Шта ће мени монаху заузимање градова, и какве везе имам ја хришћанин са Сараценима? Зар ја не желим више добра хришћанским градовима?“ Потом су оптужили Св. Максима и његовог ученика Анастасија да су цара назвали „попом“. На то је Св. Максим одговорио: „Када Григорије беше у Риму, разговарао је са нама о једновољују, и желео да ми усвојимо догмат о томе како је изложен у Типосу. Ми то одбисмо, држећи се онога што је корисно за душе наше. А то што сада ви говорите, то ми није познато, јер ни ја ни ученик мој никада тако нешто говорили нисмо, Бог нам је сведок. Ала знам да том приликом рекох, не ученику моме, него самом Григорију ово: Догмате вере треба да испитују и о њима да доносе одлуке свештенослужитељи, а не цареви, јер свештенослужитељима је говорено да царева помазују и руке на њих стављају и да хлеб небески приносе и олтару да предстоје; њима је дато да врше и све остале божанске и узвишене тајне“. То је био Максимов одговор на оптужбе политичке природе. Не успевши у оптужбама ове врсте, тужитељи су покушали да Максима осуде као следбеника Оригенових догмата, али им Максим на то одговори да је Ориген одлучен од Христа и од удела са хришћанима, ко следује њему и његовим баснама томе ће Бог судити. После тога Св. Максим је затворен у тамницу.

Малтретирања Св. Максима нису на овоме завршена. После тога дошли су код њега други испитивачи, мислећи да ће честим расправама и претњама уплашити га и за своју јерес придобити. Покушали су да га ухвате оваквим замкама, говорећи: „Ми говоримо да у Христу постоје два деловања због разлике природе, а једно због сједињења двеју природа у једно лице“. Максим им је на то одговорио: „Кажете да се два деловања претворише у једно деловање због сједињења двеју природа у једно лице. На тај начин ви, осим она два деловања, уводите и треће деловање, сливено“. На њихов одговор да говоре о два деловања и о једном због сједињења, Светитељ одговори: „Ви сами себи састављате веру непостојану и исповедате да је Бог без бића. Јер ако у једно деловање сливате два деловања, због сједињења природа у једно лице, и опет у два деловања раздељујете једно деловање због разлике природа, онда неће бити ни јединства ни двојства у деловањима, која се међусобно уклањају и чине неделатним оно у чему бораве, и потпуно непостојаним, немајући ни један покрет од природе који се природи може одузети или променити. Јер иначе природа би била лишена свога бића, немајући деловање по природи. Ја то не могу да примим, нити то научих од Светих Отаца да тако исповедам веру. А ви имате власт, па изволите чинити шта вам је воља“.

После неуспеха ни овога пута, сам цар буде обавештен о ставу Св. Максима. Цар пак у договору са патријархом осуди Максима на прогонство у мало место Визију у Тракији, док ученика Максимо-

вог Атанасија послаше у прогонство у Перверу. Другог ученика Атанасија, који је са Светитељем дошао из Рима, послаше у тракијски град Месимврију.

Године 655. умре Цариградски патријарх Павле и за патријарха дође поново Пир, који је, као што смо видели, 641. године сам био напустио престо. После 4 месеца умре и Пир и наследи га Петар (655—666. г.), који се такође држаше монотелитства и настојаше да за то придобије и папу Евгенија I. Сада су у Цариграду покушали да нађу нови излаз из ситуације и зато стварају нови пројект за унију монофизита са православнима. Битна разлика овог новог пројекта од „Типоса“ била је у томе што се у „Типосу“ забрањивао сваки разговор како о једној тако и о две воље, док се овде признају у Христу да постоје и једна и две воље и једно и два дејства, те се тако оба гледишта признају за исправна. Против овога устао је Св. Максим, јер је сматрао да се тиме уводе три воље у Христу. Папа Евгеније I (који је дошао на престо после Мартина V, августа 654. г.) послао је своје легате у Цариград, и ови легати ступе у општење са Цариградским патријархом. То је веома отежало положај Св. Максима, но он се ни тада није сагласио, него је говорио да су папски легати прекршили своја овлашћења. Када су се пак ови легати вратили у Рим, а са њима су дошли и изасланици Цариградског патријарха Петра, тада народ и клир Римски нису дозволили папи Евгенију да изађе из цркве док не оповргне ову нову врсту јереси.

Неко време после тога (до августа 656. г.) Свети Максим био је остављен на миру у свом изгнанству. Онда су цар и патријарх поново покушали да Максима придобију за свој став, јер је Максим био главни стуб око кога су се груписали православни. Послани су тројица људи да саслушавају Св. Максима: Теодосије, епископ Кесарије Витинијске, и два патриција, Павле и Теодосије. Епископ Теодосије је говорио Максиму: „Пристани на оно што ти предлагемо, и тиме ћеш обрадовати целу васељену“. На то му је Светитељ одговорио: „А шта је то, господине? И ко сам ја, и откуд то да мој пристанак на ваш предлог значи радост за целу васељену?“ Епископ му на то рече: „Тако ми истине Господа мог Исуса Христа, ово што ти ја и ова многууважена господа патрицији кажемо то чусмо из уста господина нашег патријарха и благочестивог цара“. Ова тројица посланика тражила су уствари од Св. Максима да ступи у општење са Цариградским патријархом и тиме учини крај неслагањима и споровима који су постојали, а које би Максимов пристанак на општење са патријархом прекинуо. Максим је у овом разговору наглашавао да не може да ступи у општење са патријархом због саблазни и јереси коју уведоше у Цркву Сергије, Кир, Пир и Павле. „Ваше зло је у овоме, говорио је Св. Максим, што ви говорите да је једно деловање Божанства и човечанства Спаситељевог. Но ако треба веровати Светим Оцима, који кажу да је и природа једна у оних којих је деловање једно, онда ви исповедате Свету Тројицу не Тројицом већ четворицом. Јер је по вама Логос оваплоћењем добио неки други састав (са којим је постао један по природи), па је Тројица постала четворица. Сем тога, кад Христу одузимате човечанско деловање и тврдите да је једна воља Божанства и човечанства Његова, онда

Му омањујете давање добра. Јер ако свака природа нема своје властито деловање, онда када и хоће коме да чини добро, не може, јер јој је одузето чинијење добра: без природиног деловања и дејства ни једна ствар не може чинити или деловати било шта. Такође, ако говорите да и тело Христово има једну вољу (са Божанском природом), онда ви споведате да је и оно по вољи творац свега, све творевине, заједно са Оцем и Сином и Светим Духом, мада је оно по природи својој саздано. Или, тачније речено, по вама тело је по вољи беспочетно (јер је воља Божанства беспочетна, као што и Божанство нема почетка), а по природи оно је новосаздано. Али, тако исповедати, не само да је безумно, него и безбожно. Јер ви не само да кажете да је у Христу једна воља, него и да је та воља Божанска. А божанској се вољи не може приписивати никакав почетак или крај, као ни самом Божанству. Исто тако и Христу Господу ви одузимате сва чуда и особине помоћу којих се распознаје Његово Божанство и човечанство, када вашим законом и „Типосом“ кажете да у Њему нема ни две воље ни два деловања. Не постоји једна (воља) јер је раздељујете у две, нити постоје две јер их сливате у једну”.³⁰ Тако је Св. Максим доводио своје иследнике у безизлаз.

На крају, било је још једно, тј. треће и последње суђење Светом Максиму, и на њему су он и његов ученик били строго кажњени: исцупали су им језик и одсекли десну руку, затим их такве послали у изгнанство у земљу Скита, у град Схимар под Кавказом. После многог страдања и невоља Свети Максим умро је у месту Лазики 13. августа 662. године. (Његов свети спомен Црква слави 21. јануара).

Оваквом својом црквеном политиком и свирепим обрачунавањем са папом Мартином и Максимом Исповедником, цар Констанс II изазвао је код својих поданика велико огорчење. Ово огорчење је још порасло када је 660. године наредио да се његов брат Теодосије најпре рукоположи у чин свештеника, а затим је наредио да се исти убије, тобоже због велеиздајничких намера. Ово је у Цариграду изазвало велико негодовање и мржњу према Констансу, кога народ због тога називаше и Каином. Он тада напушта Цариград, одлази преко Солуна и Атине у Таренто и Напуљ, па 663. г. стиже у Рим, али се ни тамо не задржава, него већ 17. јула 663. г. одлази из Рима на Сицилију, где у граду Сиракузи оснива нову престоницу, што је свакако изазвало још веће негодовање код Цариграђана. У Сиракузи ће Констанс II и завршити свој живот, јер ће га 15. септембра 668. г. убити његов слуга у купатилу. За цара је тада проглашен Мезеџије узурпатор, али је војска Равенског егзархата угушила ову побуну, те на престо ступа Константин IV (668—685. г.),³¹ који

³⁰ Сви ови разговори Св. Максима узети су од *Ј. Поповића*, Житија Светих за јануар, стр. 652—674, јер су код њега углавном преведени са грчког по тексту у PG 90, 73 и даље.

³¹ *Теофан* (у својој Хроници, с. 352) каже: „Чувши Константин за очеву смрт са великом носталгијом дође на Сицилију и, ухвативши Мезеџија убија га заједно са убицама свога оца, па оставивши западне крајеве пожури у Цариград, и тако владаше Ромејима заједно са својом браћом Тиберијем и Ираклијем”. У ове Теофанове речи историчари су посумњали. Тако је *Е. W. Brooks* (*The Sicilian Expedition of Constantine IV*, B. Z. 17, 1908) доказао супротно.

ће успоставити мир у Цркви и сазвати VI Васељенски Сабор. Наиме, Константин IV³² потпуно мења црквену политику својих претходника, јер су сада источне покрајине биле изгубљене, те је монотелитска политика била бескорисна, а изазвала је тешке заплете на Западу и у самој Византији.³³

Патријарх Цариградски Теодор (677—680. г.) шаље сада једну посланицу у Рим, у којој проглашава успостављање везе између Римске и Цариградске Цркве. И цар Константин IV пише такође (12. августа 678. г.) папи Домну једно писмо, где овога хвали и износи своје мишљење да жели да сазове једну предсаборну конференцију, како би се решиле несугласице у Цркви. Он моли да се пошаљу три римска клирика, до 12 епископа са запада и 4 монаха из четири грчка манастира из Рима. У то време умире папа Домн и на његово место изабран је Агатон (678—682. г.), који је одмах решио да испуни жељу цареву и с разлога што је монотелитизам изазвао потресе и на Западу. Да би изабрао своје изасланике он сазове сабор у Риму, на коме је присуствовало 125 епископа (око Ускрса 680. г.), и на овом сабору папа Агатон и остали с њиме „на Сергија, Кира, Петра, Павла и Пира анатему бацаше”.³⁴ Између тих епископа, окупљених са скоро целог Запада, изабрана је делегација која је имала да иде у Цариград, а у њој су били: свештеници Теодор и Георгије, Ђакон Јован и три епископа: Абиданције Патерински, Јован из Рендија и Јован из Порта римског. Уз њих су била још 4 грчка монаха из Рима, дакле свега десет делегата. Делегација је стигла у Цариград 10. септембра 680. године.

Пошто је у то време на цариградском патријаршијском престољу био Теодор, човек који је као противник Римске Цркве био избрисао име папе Виталија из црквених диптиха, цар је учинио да он буде смењен и на његово место дође свештеник Георгије, који је иначе био потајни монотелита али доста помирљивог карактера.

На сам дан доласка легата из Рима у Цариград, цар је објавио да се сазове сабор. Нови патријарх Георгије позове све митрополите и епископе на сабор, на којем је требало да се испита опор о вољама и енергијама (тј. дејствима) у Христу. Био је извештен и Антиохијски патријарх Макарије, који је требао да дође или пошаље своје делегате. Тако се сви састану 7. новембра 680. године и назову овај сабор васељенским, на што цар није у почетку пристајао, али се после сагласио са вољом свих осталих учесника. Можда је ово про-

H. Gregoire (у *Byzantion, Revue Internationale des Etudes Byzantines* 13 (1938), Vadiuz 1964, р. 170) покушао је да брани Теофана, али, како каже *Г. Острогорски* (нав. дело, стр. 137), „чини ми се није успео да побије Бруксове аргументе”. Међутим, *А. Страту* (Византија у VII веку, на грчком, Атина 1974, т. V, стр. 7—20) побија мишљење *Brooks*-а и помоћу других извора уверава нас да је Теофан у праву.

³² Константин IV није прозван Погонат, тј. Брадоња, као што неки мисле. По њима, када је пошао против Мезеџија још није имао браду, него тек када се вратио у Цариград тада је имао. Ср. *E. W. Brooks, Who was Constantinus Pagonatus?* *Byz. Z.* 17 (1908). Такође чланак *Г. Острогорског* у *»Zgodovinski časopis* 6/7 (1952/3) [*Kosov Zbornik*], 116—123.

³³ *Г. Острогорски*, *Историја Византије*, стр. 141.

³⁴ *Mansi* XI, 188.

изашло и због тога што су се на овом сабору појавили и представници патријаршија које су биле изван граница царства, као Јерусалимске, која је била већ под арапском влашћу од 638. године, и Александријске, која је била под Арапима од 653. године. Сабор је потрајао од 7. новембра 680. г. до 16. септембра 681. године, али је имао само 18 седница. Сабор је назван и Трулским, јер је држан у одајама дворске палате зване „Трулос“ (= под сводовима), или како каже Атанасије Библиотекар „in basilica, quae Trulles appellatur, intra palatium“. На отварању сабора председавао је сам цар Константин IV и он је присуствовао и седницама од 1. до 11, као и на завршној 18. седници. На осталим пак седницама имао је свога опуномоћеника. На првој седници Сабора било је 43 епископа, а на задњој подписало их је 166 епископа,³⁵ док по историчару Теофану њихов број био је чак 289.³⁶ На левој страни од цара на Сабору седели су папски легати, који су се затим подписали испред Цариградског патријарха; онда је следио представник Јерусалимског патријарха Теодор, па остали по реду.

Шести Васељенски Сабор, и поред присуствовања цара или царевог опуномоћеника на његовим седницама, није трпео никакав притисак царске власти на рад саборских Отаца. Сам цар Константин IV изјавио је да Сабор није сазван из политичких разлога, већ једноставно зато да се разјасни истина, што је стварно и показао рад Сабора. Оци Сабора су самостално одлучивали и добровољно подписивали (подписивали су као надлежни: ὁρίσας ὑλέγραψα = одлучивши и одредивши подписах), док је цар само прочитао њихову одлуку и сагласивши се подписао (ἀνέγνωμεν καὶ συνήψαμεν).

Главни представници монотелитизма на овом сабору били су: Макарије, патријарх Антиохијски, и његов ученик монах Стефан, а њих су подржавали Петар Никомидијски и Соломон Кланејски из Галатије, којима је у почетку био привржен и Георгије, патријарх Цариградски, али се он на време тргао. Рад Сабора трајао је приближно овако. Најпре су се папски легати обратили самоме цару, говорећи му да је немир у Цркви настао због монотелитске јереси још пре 46 година, и тој новаторији нису успели да стану на крај ни Римски епископи. На то се Макарије Антиохијски успротивио и рекао да ту нема никаквих новаторија, него да се тога држимо по учењу Светих Отаца и Васељенских Сабора, а томе су следовали и Сергије, Кир, Хонорије, Павле и Петар. Тада је затражено да се прочитају акта Васељенских Сабора: Трећег, Четвртог и Петог (јер акта I и II Васељенског нису сачувана), и почело се са њиховим читањем. За време читања писма Св. Кирила Александријског цару Теодосију II, где је стајало да је у Христу била „воља Његова свемогућа“, Макарије Антиохијски је узвикнуо: „Ево доказа да је у Христу једна воља“. На то су папски легати, источни епископи и царски чиновници одговорили да се у том тексту говори о Божанској природи Христа, која је у Њега заједничка са Оцем и Светим Духом и зато је свемогућа, а да се у тексту не говори о једној или две воље.³⁷

³⁵ *Mansi* XI, 668—684.

³⁶ *Теофан*, *Хроника*, 360.

³⁷ *Mansi* XI, 209—217.

На 2. седници, одржаној 10. новембра, читана су акта IV Васељенског Сабора. При читању знаменитог *Томоса* папе Лава, папски легати су приметили да се овде јасно изражава учење о *duae naturalis operationes* (о две природне енергије), на што се опет успротивио Макарије Антиохијски изјављујући: „Ја не учим о двама енергијама, јер и папа Лав не употребљава израз две енергије”. „Како ти разумеш: да овде папа Лав говори о једној енергији?” упитао је Макарија цар. „Ја, одговорио је Макарије, не употребљавам број и говорим заједно са Дионисијем Ареопагитом о богочовечанској енергији (θεοανδρική ἐνέργεια)”.³⁸ Овај израз из Ареопагитских описа заиста је многе доводио у забуну, али је њега правилно објаснио Св. Максим: наиме, ту се подразумева јединствени *резултат* деловања двају дејстава у Христу, а не као да је у Христу једно дејство или енергија.

На 3. седници, 13. новембра, читана су акта V Васељенског Сабора, и на тој седници је дошло до несугласице због преписке између патријарха Цариградског Мине и папе Вигилија. Наиме, у тим писмима стајао је израз да Христос има једну вољу. Папски легати су протестовали, тврдећи да је то подметнуто и да га не треба читати. Стварно, прва три свитка („тетрадион” или *quaternio*) нису била обележена, нумерисан је био тек четврти део са број 1,³⁹ а уз то постојао је и анахронизам, јер је патријарх Мина умро 552. године, дакле годину дана пре V Сабора (553. г.). При читању друге књиге аката, у средини су се налазила два писма папе Вигилија цару Јустинијану и царици Теодори, у којима је било изражено учење о *una operatio* (о једној делатности). Папски легати су и овога пута протестовали, јер су и то сматрали неистинитим. Заиста, ова два писма нису била уписана у документе V Васељенског Сабора, и на основу других примерака аката оповргнута је аутентичност та два писма.⁴⁰ На овај начин, присталице монотелитизма нису нашле никакав ослонац за своје учење у актима Васељенских Сабора.

После прочитања аката Васељенских Сабора, цар Константин Погонат замолио је Макарија Антиохијског и монаха Стефана да они прочитају из Светих Отаца места која по њиховом мишљењу потврђују да је у Христу постојала једна енергија и једна воља. Макарије и његови једномишљеници сакупили су три тома (тј. три свеске), и то је читано на петој седници одржаној 7. децембра 680. године.⁴¹ Трећа свеска доказа монотелитских прочитана је на 6. седници.⁴² После тога су, под надзором царских чиновника, запечаћена сва три дела, а копије њихове предане су Оцима Сабора да они изнесу своје мишљење у вези са тамо наведеним местима из Светих Отаца. Папски легати су изнели своје мишљење и изјавили да Макарије Антиохијски, монах Стефан, Петар Никомидијски и Соломон Каленејски ништа не доказује тиме, јер: 1) цитати из Св. Отаца извучени су из контекста и не тумаче се у вези са својим контекстом; 2) цитати не говоре о Христу као Богочовеку, него о јединству Ње-

³⁸ *Mansi* XI, 217—221.

³⁹ В. Болотов, нав. дело, стр. 492—3.

⁴⁰ *Mansi* XI, 21—315.

⁴¹ *Mansi* XI, 315—321.

⁴² *Mansi* XI, 321—328.

гове воље са вољом Свете Тројице. Легати су још молили да се провери аутентичност тих цитата узетих из дела Светих Отаца и да се исти сравне са примерцима светоотачких дела који се налазе у Патријаршијској библиотеци.

На 7. седници прочитана су места из Светих Отаца која јасно говоре о два воља у Христу, а која места су сакупили папски легати.⁴³ И овај том (тј. свеска) запечаћен је, а копије су предане на изучавање Макарију Антиохијском и Георгију патријарху Цариградском, на њихово лично тражење.

Следеће заседање Сабора било је заказано тек после два месеца, а за то време требали су Оци Сабора да добро проуче сав материјал претходних седница и да формулишу свој став. Тако, тек 7. марта 681. године била је осма седница. На овој седници сам цар Константин IV лично се обратио источним патријарсима Георгију Цариградском и Макарију Антиохијском тражећи од њих да се изјасне о вољама у Христу. Патријарх Георгије је том приликом изјавио да он, на основу марљивог изучавања места из Светих Отаца, тврдо исповеда учење о два вољама и два енергијама у Христу. Следећу свога патријарха и сви епископи Цариградске патријаршије изјавили су да у Христу постоје две воље и две енергије.⁴⁴ После тога патријарх Георгије је затражио да се име папе Виталија упише у диптихе Цариградске Цркве. Цар се сагласио са овим предлогом, а Сабор га је поздравио ускликом: „Многа лета Константину великоме цару! Многа лета цару Православља! Многа лета цару миротворцу! Многа лета цару новом Великом Константину! Многа лета цару новом Теодосију! Многа лета цару новом Маркијану! Многа лета цару новом Јустинијану!“⁴⁵

После Георгија Цариградског, изнео је и Макарије Антиохијски своје гледиште о вољама у Христу. Он, међутим, изјаснио се за монотелитизам. По њему, „воља у Христу је једна, јер у Њему није било греха“. Макарије је бркао појам преха са вољом (док је Свети Максим јасно показао да је друго воља као природна сила и способност, а друго правац и циљ употребе те воље, тј. воља као вољна одлука). Макарије је говорио: „Бог Логос није ништа радио божанско као Бог, нити човечанско као човек, него је чинио ново, једно богочовечанско дејство“. Макарије није допуштао могућност да се у једноме Христу налазе истовремено две воље, било супротне било савршено једнаке. По њему: „Воља Његова управљала се увек и у свему Божанством самога Логоса“.⁴⁶ Макарије је сакупио много цитата из текстова Светих Отаца, особито из Св. Атанасија Великог, и то о безгрешности Христове човечанске природе, која је једнака Адамовој пре пада у грех. Он је из тога закључивао да, пошто у Адаму није било греха пре пада, да Адам и није имао човечанску вољу, него му је једина воља била божанска.

Као противник Макаријев појавио се сицилијански монах Теофан, и поставио му питање: „Да ли је Адам имао природну вољу?“

⁴³ *Mansi* XI, 328—332.

⁴⁴ *Mansi* XI, 332—340.

⁴⁵ *Mansi* XI, 346.

⁴⁶ *Mansi* XI, 349.

Макарије је одговорио: „Адам је имао самовластиту и слободну вољу, желео је исто што и Бог“. На то су саборски Оци протестовали и узвикнули: „Какво богохуљство! Ако је Адам до пада имао исту вољу као и Бог (тј. божанску вољу), онда значи да је био једносуштан Богу, и воља Адамова била је неизменљива. Како се он онда изменио, преступио заповест и потпао под смрт, имајући једну исту вољу с Богом (дакле непроменљиву)?“ Тада је констатовано да је и јеретик Аполинарије учио о једној вољи и да је ово учење мешавина са аполинаријевством.⁴⁷ Затим је уследила десета седница. На тој десетој седници (8. марта 681. г.) Теодор Мелитински исповедио је писмено да у Христу постоје две воље. Своју дотадашњу заблуду правдао је тиме што је, како сам рече за себе, био необразован и прост. Макарије Антиохијски није хтео да се одрекне својих заблуда, те је Сабор приступио његовој осуди и свргавању, а онда је после тога допуштено да се на његово место изабере нови патријарх за Антиохију. Антиохијски клирици изабрали су за свог патријарха Теофана.⁴⁸

После овог спора са Макаријем прочитани су и остали историјски докази. Тада је прочитана преписка између Сергија и папе Хонорија, као и Саборска посланица Софронија Јерусалимског. Софронијева Посланица призната је за православну, док су остали списи оповргнути и анатемисани. Ово је учињено на 13. седници која је била 28. марта. Тада су осуђени: патријарх Сергије, који је први и писао ово нечестиво учење, затим Кир Александријски, Пир, Павле и Петар Цариградски, Теодор Фарански, као и сви они који су осуђени у писму папе Агатона упућеном цару Константину IV. Заједно са њима, вели се даље у одлуци, „искључен је из Католичанске Цркве Божја и анатемисан и преминули папа Старог Рима Хонорије, онако како смо ми нашли из његових писама упућених Сергију, зато што он у свему следује његове мисли и потврђује нечестиве догмате“.⁴⁹

Четрнаеста седница одржана је 5. априла 681. г. и била је посвећена откривању фалсификата у актима V Васељенског Сабора.

⁴⁷ *Mansi* XI, 360.

⁴⁸ *Mansi* XI, 388—456.

⁴⁹ *Mansi* XI, 556. У вези папе Хонорија Ф. Вафидис (Нешто о Саборима, особито Васељенским, Солун 1926, стр. 19—20, на грчком) каже: „Осуду Хонорија не спомињу само многи Оци и писци Цркве, као што су Герман, Никифор, Фотије и други, него и разни Сабори, као II Трулски и VII Васељенски, где се ова осуда понавља, која је потврђена и од папа Агатона и Лава II, у чијем писму императору стоји: „Овај (тј. Хонорије) није покушао да ову апостолску Цркву (тј. Римску) науком апостолског предања очисти, него је допустио да она, непорочна, буде упрљана хуљним издајством“. Овај свој став износи папа Лав и у другим својим посланицама, пишући о Хонорију »qui immaculatum apostolici traditionis regulam, quam a praedecessoribus suis accepit, maculari consensit«. Насупрот овој осведоченој осуди Хонорија, коју прихватају не само протестантски историчари него и неки слободоумнији римокатолички, као *Hefele* (у свом делу *Histoire des Conciles*) и *Dölinger* (*Papstfabel* 1863, с. 131), римокатолици *Белармин* и *Барониус* и још неки други покушали су да исту оспоре и одбаце, настојећи да докажу лажност аката Сабора, или прихватајући да је Сабор био у заблуди, или, на крају, сматрајући да Хонорије није осуђен као прави јеретик, него само као потпомагач заблуде“. У вези Хонорија види дело *A. Ruckgaber, Die Irrtümer des Honorius und das vaticanische Decret über die päpstliche Unfehlbarkeit, Stuttgart, 1871.*

Констатовано је да је по среди превара и да су она споменута писма, писмо Мине папи Вигилију и два писма Вигилијева цару Јустинијану и Теодори, подметнута од стране монотелита. То је тако објаснио епископ Макарије казавши да је тај додатак 7. седници V Васељенског Сабора учињен од стране монаха Стефана, ученика Макарија Антиохијског.⁵⁰

За време Ускршњих празника (14. априла) цар Константин је дао да пасхалну литургију служи Јован, епископ Порта римског, по латинском обреду. Поводом тих празника цар је издао неколико указа који су сви били у корист папске столице. Нова пак седница, 15. по реду, одржана је после Ускршњих празника (26. априла). На тој седници осуђен је монах Полихроније. Он је најпре захтевао да му се дозволи да над једним мртвцем прочита своје исповедање вере, јер, вели, Бог му је у сну открио да је монотелитизам исправна вера и као доказ тога бића васкрсење мртвога кад се над њим буде прочитало то исповедање. Када му је то било и допуштено, он је скакао око мртваца читајући своје „исповедање вере“, но када мртви није васкрсао, народ је повикао: „Анатема новоме Симону Врачару! Анатема обмањивачу народа!“, и с тим речима Сабор је осудио и анатемисао Полихронија.⁵¹

За време 16. седнице (9. августа 681. г.) водио се разговор са једним Сирцем, свештеником Константином. Он је изјављивао да слеђује Халкидонски Сабор, али да верује да у Христа постоји једна воља. Признао је две енергије у Христу као својства двеју природа, али је тврдио да је једна воља, јер је једна воља у Свете Тројице. На питање саборских Отаца да ли је воља коју признаје у оваплоћеном Христу била Божанска или човечанска, он је одговорио: „Ја признајем да воља у Христу припада Божанству“. На питање пак да ли човечанска природа Христова има вољу или не, он је одговорио: „Да, човечанска природа је имала вољу, али временску, од утробе материне до крста“. Сав овај разговор саборских Отаца са свештеником Константином завршио се његовом коначном осудом, јер је констатовано да његово учење представља неку мешавину аполинаријевства и манихејства.⁵²

Задња 18. седница Шестог Васељенског Сабора била је заказана за 16. септембар 681. године и на њој је учествовало 166 епископа и цар Константин IV.⁵³ На њој је Сабор исповедио и потврдио претходне одлуке свих ранијих Васељенских Сабора, а затим је формулисао православно учење о двама вољама и енергијама у Христу. Та догматска одлука VI Васељенског Сабора гласи:

⁵⁰ *Mansi* XI, 584—601.

⁵¹ *Mansi* XI, 601—612.

⁵² *Mansi* XI, 614—635.

⁵³ Између самих извора овога доба као и историчара који су се бавили 7-им вском Византије постоји велика разлика што се тиче самог броја учесника на овом Сабору. Код *Mansi* XI, 668—684 број би требао бити 166, и ту треба још додати и 12 званичних представника цара. Акте Сабора подписали су: тројица изасланика папе, Цариградски патријарх Георгије, Антиохијски патријарх Теофан, изасланици Александријске и Јерусалимске патријаршије, 3 изасланика Римског сабора, 3 легата Римске Цркве, 1 изасланик Равенског архиепископа, 1 изасланик Кипарске Цркве и 151 митрополит или епископ, дакле свега 166 црквених личности. Теофан (Хроника, 360) каже: „Скупи се

„И ми исто тако исповедамо, по учењу Светих Отаца, две природне воље или хтења у Христу, и два природна дејства (енергије), недељиво, неизменљиво, неразлучиво, несливено; и ове две природне воље нису опречне, као што то веле безбожни јеретици, — не дао Бог! — него Његова човечанска воља слеђује, а не противи се, нити супротставља, већ се покорава Његовој Божанској и свемоћној вољи; јер је требало да се воља тела креће али и повињава Божанској вољи”.⁵⁴

На питање царево да ли су сви епископи сагласни са оваквом догматском одлуком, Сабор је једногласно одговорио потврдно и отпевао цару многољетствија.⁵⁵ После тога Константин IV је одржао говор Оцима Сабора, где је поновио да је сазвао Сабор не из политичких разлога, него искључиво ради чистоте вере и мира црквеног.⁵⁶ Затим се цар потписао на свих пет примерака аката Сабора, назначених за пет патријаршија. Посебно писмо било је упућено папи Агатону, у којем се хвали папа, и у којем стоје и осуде Теодора, Сергија, Хонорија, Кира и осталих јеретика. Тиме је рад Шестог Васељенског Сабора био завршен. Цар је затим издао указ којим су одлуке Сабора обнародоване. Први примерак овог едикта био је постављен у храму Свете Софије, и у њему је стајало, између осталог, да је папа Хонорије био „утврђитељ ове јереси” и затим његова осуда заједно са осталима. Свако ко није хтео да прихвати овај царски указ био је кажњен, и то: ако је епископ или клирик онда је лишаван чина, а ако је чиновник или слично лишаван је свог чина и иметка.

Папа Агатон умро је 10. јануара 682. године, а наследио га је Лав II. Њему је цар написао писмо у којем је изнео историју VI Васељенског Сабора. У свом одговору на царево писмо папа Лав признаје све одлуке Сабора, анатемизујући све оне јеретике које је Сабор анатемисао, па дакле и папу Хонорија.

После Шестог Васељенског Сабора било је покушаја да се обнови монотелитска јерес. Када је дошао на власт цар јерменског порекла Вардан-Филипик (712. године) одржан је у Цариграду један сабор на коме је осуђен VI Васељенски Сабор и обновљено Монотелитство.⁵⁷ Вардан-Филипик је очигледно био наклоњем монофизитизму, али он није ишао тако далеко да обнови ову јерес, међутим је енергично бранио монотелитизам.⁵⁸ Он је наредио да се уништи

289 епископа у Цариграду”. *Евтихије* (Хроника, у PG 111, 1114) такође пише да је било 289 епископа и додаје да је председавао Цариградски Георгије. С друге стране, *Јоил* (Хронографија, PG 139, 48) и *Анонимни хроничар* (*Сата*, „Анониму синописис хронике”, на грчком, у „Месеоики Вивлиотики”, т. 7. Венеција 1894, с. 114) обавештавају нас да је било 170 епископа. Међутим *Hefele-Leclerc* (*Histoire des Consiles*, t. 3, Paris 1909, р. 485) и *J. B. Bury* (*A History of the Roman Empire*, t. 2, London 1889, р. 317) говоре о броју 174 присутних епископа. Ср. и *В. Болотов*, нав. дело, стр. 491.

⁵⁴ *Mansi XI*, 637. *Ј. Поповић*, Догматика II, 162—163. *Ј. Кармирис*, нав. дело, стр. 223.

⁵⁵ *Mansi XI*, 656.

⁵⁶ *Mansi XI*, 657.

⁵⁷ *Mansi XII*, 188—189.

⁵⁸ *Г. Острогорски*, нав. дело, стр. 162. Ср. *В. Болотов*, нав. дело, стр. 500.

⁵⁹ *Г. Острогорски*, нав. дело, стр. 163.

слика VI Васељенског Сабора, која је стајала на царском двору, и уклоњен је натпис на Милинској капији пред царским двором, који је био истакнут ради успомене на овај Сабор. На то место стављена је слика цара и патријарха Сергија, зачетника монотелитизма.

Против овакве политике царева многи су се побунили, али је било и присталица. На јак отпор наишла је ова политика царева у Риму. Цар Филиппик, обавештавајући папу о свом доласку на власт, послао му је своје вјерују у монотелитском духу и једну своју слику. У Риму су слику цареву одбацили и нису је ковали на новцу, а царско се име није спомињало ни у црквеним молитвама ни при датирању повеља. Папа је још наредио да се истакну слике свих Шест Васељенских Сабора.

Ускоро затим војне трупе из теме Опсидије, при свом повратку у престоницу, побуне се против Филиппика, и он буде 3. јуна 713. године збачен и ослепљен. Са његовим одласком са престола, пропао је и сваки даљи покушај обнављања монотелитске јереси. Нови цар, протоасекрет Артемије, који је при крунисању добио име Атанасије, опозвао је Филиппикове монотелитске одредбе и свакако признао одлуке Шестог Васељенског Сабора.⁶⁰ Слика овог светог Сабора поново је постављена на старо место у Цариграду, док је слика Филиппикова и Сергијева уклоњена и уништена.⁶¹ Наследник патријарха Јована, патријарх Герман I, бивши епископ Кизички (који је учествовао на оном сабору у Цариграду 712. године), сазвао је сада сабор опет у Цариграду 715. (или 716) године, и на њему је поново васпостављено Православље и анатемисано Монотелитство.⁶²

Монотелитизам се очувао код неких хришћанских групација и до данас, углавном у Либану, са центром у манастиру Св. Марона, због чега се они и називају Маронити.⁶³ Неке групе Маронита преселиле су се и настаниле у Сирији и на Кипру, док су се друге ујединиле са Римском Црквом, и то још за време Крсташких ратова, и после тога одбацили су монотелитизам. На сабору у Флорентини (7. августа 1445. г.) било је званично уједињење Маронита са Римском Црквом. После овога вредно је споменути још два сабора Маронита, који су одржани под покровитељством Рима: први 1596. године држан у Qannobin-у, и други 1736. године у Kestowan-у. Према статистичким подацима из 1952. године број Маронита био је тада око 392.656 у Либану и Сирији, и они су имали свог патријарха, седам архиепископа и два епископа; затим још око 13.700 у Египту, са једним митрополитом на челу, и најзад више од 150.000 у Америци.⁶⁴

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Mansi XII, 193—196.

⁶² В. Болотов, нав. дело, стр. 500.

⁶³ Како су добили име „Маронити“ види опширније код В. Болотова, стр. 501—6.

⁶⁴ Ј. Кармирис, чланак „Монотелитизам“ у „Религиозно-етичкој Енциклопедији“ (на грчком), том IX, с. 68.

Zusammenfassung

Petar Novaković, Theologiestudent

DER MONOTHELISMUS UND DAS SECHSTE ÖKUMENISCHE KONZIL

Nachdem der Verfasser die geschichtlichen Umstände, in welchen Byzanz zur Zeit von Heraklius und seiner Nachgänger sich gefunden hat, legt er die Haupttrichtlinien der Kirchenpolitik von Heraklius dar. In dieser Weise kommt er zur Darlegung der Ursachen der Erscheinung vom Monoenergismus und vom Monothelismus und beschreibt die Hauptträger dieser Häresien (Sergius, Kyrus, Honorius, Pyrus, usw.). Weiter wird die bekannte Geschichte des Kampfes um die orthodoxe Christologie dargelegt, wessen Träger die heiligen: Sophronius von Jerusalem, Papst Martinus von Rom und Maximus der Bekenner waren.

Im Artikel wird weiter ausführlich davon geschrieben, wie es zur Einberufung des Sechsten ökumenischen Konzils kam, und wie seine dogmatische Arbeit in Sitzungen verlaufen ist, damit man zum Schluss eine Analyse der dogmatischen Bestimmung dieses Konzils erreichen würde. Dieser Artikel endet mit einer kurzen Rückschau auf die weitere Geschichte vom Monothelismus bis hin zur neuesten Zeit.

Резюме

Петр Новакович, студент теологии

МОНОТЕЛИТСТВО И ШЕСТОЙ ВСЕЛЕНСКИЙ СОБОР

После изложения исторических обстоятелств в которых находилась Византия во время владения императора Ираклия и его наследников, автор статьи излагает главные позиции церковной политики царя Ираклия. Таким образом приходит к изложению причин появления ереси Моноэнергетизма и Монотелитизма и дает характеристики главных поборников ее (Сергия, Кира, Гонория, Пира и проч.). После того переходит к изложению уже знакомой истории борьбы за православную Христологию, которую вели Св. Софроний Иерусалимский, Св. Мартин Римский и Св. Максим Исповедник.

Дальше в статье излагаются в деталях исторические данные как осуществилось собрание VI Вселенского Собора в 680 г. в Константинополе и какая велась догматическая работа на его заседаниях, чтобы на конце был дан анализ догматического определения того Собора. Статья кончается кратким обзором дальнейшей истории монотелистов до новейшего времени.

